

УДК 316.331

Судаков В.І .^о

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології
доктор соціологічних наук, професор

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ГУМАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

В статті представлена концептуальна аргументація наукової значущості соціологічних досліджень транснаціональних чинників посилення соціальної напруженості, вплив яких актуалізують завдання розробки нових соціально-технологічних стратегій гуманізації суспільного життя. Підкреслена важливість соціологічного аналізу тенденцій глобального ресурсного обміну та глобальної трансформації суспільної ролі праці та зайнятості працездатного населення.

Ключові слова: глобалізація, соціальна політика, соціальна напруга, гуманізація суспільного життя, глобальний ринок праці, моделі зайнятості.

В статье представлена концептуальная аргументация научной значимости социологических исследований транснациональных факторов усиления социальной напряженности, влияние которых актуализирует задачу разработки новых социально-технологических стратегий гуманизации общественной жизни. Подчеркнута важность социологического анализа тенденций глобального ресурсного обмена и глобальной трансформации общественной роли труда и занятости трудоспособного населения.

Ключевые слова: глобализация, социальная политика, социальная напряженность, гуманизация общественной жизни, глобальный рынок труда, модели занятости.

The peculiarities of the transnational determinants of social tensions under the context of theoretical and practical importance of socio-technological strategies of the contemporary sociological surveys which are oriented to humanization of social life are investigated in the article. The tendencies of the global resource exchange and of employment on the global labor market are also analysed by the author as the important subject-matter of sociological researches.

Keywords: globalization, social policy, social tension, humanization of social life, global labor market, models of employment.

Актуальність дослідження. В умовах сучасної глобалізації суттєвий вплив на процеси організації, відтворення та розвиток соціальних відносин спричинюють дві протилежні тенденції. Перша з таких тенденцій – це тенденція радикальної інтернаціоналізації суспільного життя, зміст якої переважна більшість дослідників пов'язують з інтенсивним розвитком глобальних мереж взаємодій і комунікацій, які мають потужну ресурсну підтримку з боку транснаціональних бізнес-організацій (ТНК), медійних холдингів, міжнародних політичних та культурних інституцій. Друга тенденція – це тенденція поглиблення загальної

соціальної драматургії глобалізації, яка загалом відображує нові суперечливі реалії нового цивілізаційного і соціального розподілу людства на постіндустріальний Центр, індустріальну Напівпериферію, та аграрну Периферію. Вочевидь, що можна цілком погодитися з думкою багатьох науковців (І Валерстайн, У.Бек, Л.Склеір, Й.Тернборн, Р.Дарендорф, Ю.Габермас та ін), що такий розподіл зараз є головним джерелом дегуманізації суспільного життя, формування та розвитку глобальних соціальних нерівностей, новітніх соціальних конфліктів і посилення соціальної напруженості.

Інтенсивний розвиток транснаціонального бізнесу та зростаючий ресурсний вплив ТНК (капіталізація яких в десятки разів перевищують бюджети бідних країн світу) реально призводять до зниження якості та рівня життя працездатного населення, посилення безробіття та масової міграції [див.:1, 2, 3].

Враховуючи зазначене, **мета** даної праці полягає в аргументації наукової значущості соціологічних досліджень транснаціональних чинників посилення соціальної напруженості, вплив яких актуалізують потребу в розробці нових соціально-технологічних стратегій гуманізації суспільного життя.

На перший погляд, проблема гуманізації життя людей в соціальних системах різного типу видається досить простою і зрозумілою, насамперед, в силу самоочевидності її традиційної наукової актуальності та практичної значущості. Зазначимо, що в суто гуманітарному вимірі зміст даної проблеми традиційно поєднується з світоглядними уявленнями стосовно важливості розуміння антропологічної величі людини як «міри усіх речей». Однак. соціальний аспект даної проблеми виявляється набагато складнішим, оскільки цей аспект виразно фіксує певні концептуальні труднощі наукових тлумачень взаємозв'язку принципів гуманізму і соціальної справедливості. Якщо взяти до уваги прагматичний, власне, соціально-технологічний контекст даного взаємозв'язку, то доволі легко припустити, що сама постановка питання про соціальну справедливість не просто як про абстрактний суспільний ідеал досягнення гуманного соціального порядку, а як про принцип забезпечення соціального консенсусу, соціальної стабільності та гармонізації соціальних відносин, то ключовим питанням постає обґрунтування технологічної значущості адекватних цьому принципу системи соціально відповідальних дій, чому і служить здійснювана кожною країною соціальна політика.

Однак, важливо враховувати, що технологічна реалізація програм соціальної політики в більшості випадків сучасними вченими визнаються неефективною і, зокрема, такою, що підриває як патерналістські, так і ліберальні «основи» соціальної справедливості. Саме тому, на думку Е.Гіденса, отримує розвиток конфліктогенний процес стихійної актуалізації «непередбачених наслідків соціальних дій» [4, с.421-432]. Особливо важливим, як нам здається, є розуміння, що в епоху глобалізації ці наслідки набувають нових якостей і все меншою мірою стають прив'язаними до державно-територіальних локальностей.

Вочевидь, що в сучасних умовах глобалізації соціальна політика, технологічні способи здійснення якої традиційно аналізувалася в межах окремої країни, об'єктивно набуває рис наднаціонального й транснаціонального характеру [5,с.16-51]. Варто зазначити, що даний процес, як ми вважаємо, реально спричиняє цілком певні інституціональні суперечності, загострення яких призведе

до суттєвого погіршення якості національних програм соціальної та до зниження ефективності їх управлінського впливу.

По-перше, глобальна економічна конкуренція між країнами може спонукати їх зменшувати загальний обсяг грошових бюджетних коштів для забезпечення соціального захисту населення з метою підвищення конкурентоспроможності національних економік.

По-друге, міграція економічно активного населення об'єктивно створює прецеденти стихійного перерозподілу доходів між державами, що звужує економічні можливості для окремих країн здійснювати ефективну політику вимушеного соціального патерналізму та політику стимулювання процесів самозабезпечення та самозахисту працездатного населення.

По-третє, глобальні ринки праці й капіталу створюють можливості виникнення наддержавних владних структур (за прикладом Європейського Союзу), діяльність яких може створювати певні труднощі повноцінної реалізації програм захисту соціальних прав громадян на національному рівні.

На наш погляд, саме ці причини є найважливішими транснаціональними чинниками посилення соціальної напруги, які доволі наочно проявляються в новітній тенденції глобальної трансформації праці та зайнятості.

У даному зв'язку важливо враховувати ту обставину, що в сучасних мережах глобального ресурсного розподілу і обміну суттєво змінюються сама суспільна роль праці: *праця виконує свою роль не лише як традиційний засіб подолання ресурсної дефіцитарності, а стає основоположним чинником ресурсного розвитку соціальних систем індустріального та постіндустріального типу.*

Дана тенденція загалом засвідчує про радикальну зміну самого *характеру праці* в умовах науково-технологічної революції, що проявляється в суперечливих процесах: 1) інтенсивної інтелектуалізації праці, 2) скорочення працівників в системах промислового виробництва, 3) формування нових моделей та субкультур зайнятості працездатного населення.

Слід також, підкреслити, що розвиток глобального фінансового ринку певним чином формує нові технологічні стратегії підтримки стабільного відтворення тенденції глобального ресурсного обміну та організації та стимулювання праці. Так, згідно даним експертів МВФ та Світового банку, реальний загальний обсяг світового ВВП в 2015 році досяг 67 трлн. дол.США. Водночас обсяг фінансових активів як біржового товару (акцій, облігацій, боргових розписок, векселів та ін.) який повинен в ідеалі відповідати обсягу світового ВВП зараз перевищує 180 трлн. дол.

Звісно, що така ситуація не може не породжувати кризові явища глобальної та національних економік різних країн, які суттєво впливають на існуючий стан безробіття та процеси організації продуктивної зайнятості працездатного населення. Водночас значний надлишок фінансових активів виступає важливим інвестиційним ресурсом підтримки та розвитку як національного, так і транснаціонального бізнесу. Виникає важливе прагматичне питання: яким чином в умовах глобалізації економіки можна ефективно залучити ці інвестиційні ресурси для створення нових робочих місць?

Вочевидь, що позитивне вирішення даного питання може взагалі стати неможливим, якщо прийняти до уваги наукову позицію У.Бека, згідно якої, одним

із визначальних чинників глобальної тенденції дегуманізації суспільного життя та посилення соціальної напруги на національних ринках праці є процес «дестандартизації зайнятості» - процес «перетворення відносин повної зайнятості в різні форми зайнятості неповної» [6, с.214].

Слід підкреслити, що соціологами даються доволі різні концептуальні пояснення причин дестандартизації традиційної моделі повної зайнятості.

По-перше, поширюються аргументи, що в умовах «соціальної деконструкції» моделі повної зайнятості праця різних категорій робітників, на думку Ж.Бодрійяра перетворюється в соціально нестабільний процес, який вже не можна однозначно пов'язувати з відносинами експлуатації. Праця є соціальним подарунком з боку капіталу і водночас своєрідною компенсаторною функцією реальної влади капіталу - «праця не є експлуатацією, а дарується капіталом» [7, с.107].

По-друге, важливо враховувати, що в сучасних постіндустріальних суспільствах досить стрімко скорочується частка робочого часу, необхідного для створення матеріально-ресурсної бази життєдіяльності людей. Внаслідок актуалізації цього процесу значна кількість категорій трудящих потрапляють в ситуацію «вимушеного дозвілля». На цю тенденцію справедливо вказує Р.Дарендорф. «Не вистачає більше форм і кількості наявної роботи для того, щоб визначити структуру суспільств» [8, с.45]. На думку вченого, в результаті масштабного скорочення суспільних запитів на найману працю в межах життєвого циклу людини, сама праця у формі повної зайнятості втрачає здатність до структуризації кожного особистого життя. Тому і нереально виходити з того, що підготовка до праці, її виконання, відпочинок від неї для подальшої праці і вихід на пенсію (як заслужена винагорода за життя в праці) є структурними елементами нашого життя.

На наш погляд, процеси глобального поширення субкультур неповної зайнятості, загострення конкуренції та соціальної напруженості на національних ринках праці (внаслідок також посилення міжнародної міграції) загалом обумовлюють появу та утвердження певних нових транснаціональних моделей зайнятості. Таким новими моделями, на наш погляд, є:

1) *ситуативно-бюрократична модель зайнятості* – організація праці трудових мігрантів та запрошених гаст-арбайтерів;

2) *етномережева модель зайнятості* – неформальне залучення до праці робітників, які маєть спільне етнічне коріння або походження з організаторами праці (праця китайців в China towns в США, залучення до праці убеків та таджиків в Москві та ін.);

3) *інтернаціоналізована фамілістська модель* - неформальне залучення до сімейного бізнесу «нових родичів», прибувших з інших країн;

4) *соціалізаційно-освітня модель* – тимчасова зайнятість різних груп населення (переважно молоді) в період навчання в закладах та інститутах освіти;

5) *публічно-громадянська модель* – зайнятість в 2 та 3 секторах громадянського суспільства за рахунок грантової підтримки.

Важливо також враховувати, що в умовах глобалізації реально відтворюються і дві інші моделі зайнятості – як моделі *ексклюзивної зайнятості* (як зайнятості за рахунок «витіснених інших»). Це:

1) *модель формального заміщення робочих місць* – організація вакантних робочих місць і приймання нових робітників з більш низькою оплатою праці в

результаті цілестпрямованого створення умов трудової дискримінації («планове» скорочення робітників, достроковий розрив трудового контракту, звинувачення у професійній некомпетентності та ін.)

2) *кримінальна модель зайнятості* – організація неформальної зайнятості в національних і міжнародних кримінальних угрупованнях з метою збереження та розширення сфери їх злочинної діяльності (по причинам масштабної тюремної ізоляції та високого рівня смертності членів бандитських груп)

Звісно, що означені моделі зайнятості потребують подальшої концептуальної аргументації та емпіричного обґрунтування в аспекті дослідження взаємодій та комунікативних суперечностей соціальних суб'єктів, які своїми діями відтворюють сам процес зайнятості.

Висновки. 1. Глобалізація як новітня цивілізаційна тенденція спричинює появу нових соціальних конфліктів і посилення соціальної напруженості. Інтенсивний розвиток транснаціонального бізнесу та зростаючий ресурсний вплив ТНК призводять до звуження можливостей національних держав ефективно забезпечувати соціальну стабільність та гармонізацію соціальних відносин шляхом запровадження певних технологічних моделей соціальної політики.

2. Соціальна політика національної держави, як засіб гуманізації суспільного життя, повинна включати спеціалізовані технологічні стратегії нейтралізації деструктивного впливу транснаціональних чинників посилення соціальної напруженості, які проявляються в новітніх тенденціях глобального ресурсного обміну та глобальної трансформації праці та зайнятості.

3. Процеси глобального поширення субкультур неповної зайнятості, загострення конкуренції та соціальної напруги на національних ринках праці загалом обумовлюють появу та утвердження нових транснаціональних моделей зайнятості працездатного населення. Подальше конструктивне вирішення соціологами дослідницьких завдань, пов'язаних з розробкою методології наукової ідентифікації онтологічної специфіки даних моделей зайнятості сприятиме формуванню ефективних інноваційних соціальних технологій управлінського впливу на процеси трудової діяльності, а також технологій гармонізації та гуманізації соціальних відносин на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Sklair L. Competing Conception of Globalization / Leslie Sklair // Journal of World-System Research. – 1999.- N 3. Summer.- P. 143-163.
2. Farrero V. Dependency Theory: An Introduction // The Development Economics Reader /Vincent Farraro. – L.: Routledge, 2008. – P. 52-64.
3. Ritzer G. The McDonalidization of Society / G.Ritzer. - Thousand Oakes (CA): Pine Forge, 2011.-446р.
4. Гидденс Э. Устроение общества: очерки теории структуризации / Энтони Гидденс - М.: Академический проект, 2003. -528с.
5. Дікон Б.,Халс М. Стабс П. Глобальна соціальна політика / Б.Дікон, М.Халс, П Стабс. - К.: Основи, 1999.- 346с.
6. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну /Ульрих Бек /Пер. с нем. В.Седельникова и Н.Федотовой. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384с.
7. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр. – М.: Добросвет, 2000. - 387с.

8. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою. Лекції на тему політики свободи у ХХІ столітті / Ральф Дарендорф. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2006. – 109 с.

Отримано 12.11.2015 р.

УДК 316.47

Сірий Є.В. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, доктор соціологічних наук, професор, керівник НДС

МОНІТОРИНГОВІ РОЗВІДКИ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В СЕРЕДОВИЩІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРОШАРКУ: АНАЛІЗ ЧИННИКІВ

У зазначеному матеріалі дається спроба дослідити основні чинники джерел формування соціальної напруженості у середовищі підприємців. На моніторинговому матеріалі систематизуються та аналізуються основні чинники даної проблеми.

Ключові слова: підприємці, соціальні трансформації, соціальна напруженість, довіра, проблеми підприємництва

В указанном материале дается попытка исследовать основные факторы источников формирования социальной напряженности в среде предпринимателей. На мониторинговом материале систематизируются и анализируются основные факторы данной проблемы.

Ключевые слова: предприниматели, социальные трансформации, социальная напряженность, доверие, проблемы предпринимательства

In the stating material made attempt to explore main factors sources of the formative factors of social tension among the businessmen. In the monitoring material systematized and analyzed the main factors of this problem.

Keywords: entrepreneurs, social transformation, social tensions, trust, problems of entrepreneurship

Сучасні трансформаційні процеси, що супроводжуються політичною і економічною нестабільністю, погіршенням рівня життя, втратою колишньої системи соціальних гарантій не можуть не відбиватися і на підприємницькі верстви. Вони також впливають на хід соціальних процесів, на зміни суспільних відносин, у тому числі і негативні, породжуючи при цьому різні протиріччя. Останні, їх динаміка виявляються в змінах соціальної напруженості, котра, як самостійне соціальне явище вимагає свого аналізу, регулювання, і, в кінцевому рахунку, вирішення.

У сучасному суспільстві, серед основних етапів процесу управління перше місце займає аналіз ситуації та її окремих елементів. Моніторинг соціальної напруженості є одним з методів виявлення та своєчасного регулювання небезпечних тенденцій зростання її рівня для запобігання кризових явищ. Проте в даний час, за наявності достатньо низького рівня мережі досліджень соціальної